

היוזמה
לביטחון
וזכויות
האדם

כמה זה עולה לנו?

המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

נייר עמדה:

כמה זה עולה לנו?

המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

הושק ב-05/07/2022

תוכן עניינים:

תקציר מנהלים 3

מבוא 5

המחיר הביטחוני של הפרת זכויות האדם בטווח הקצר 8

הפרת זכויות האדם של הפלסטינים במזרח ירושלים כרז לפגיעה בביטחון 8

חיסול השייח' ג'מאל מנסור, ובעקבותיו פיגועים וחזוק הפלג בחמאס הדוגל באלימות 13

הריסת בתים מינהלית כגורם שבסופו של תהליך מעודד אלימות וטרור 16

המחיר הביטחוני של הפרת זכויות האדם בטווח הארוך 21

מסקנות והמלצות 25

נספח א' - פירוט האירועים על ציר הזמן שבין ספטמבר 2020 למאי 2021 28

נייר עמדה של היוזמה לביטחון וזכויות האדם (The Initiative for National Security and Human Rights), שהיא מיזם משותף של הפורום לחשיבה אזורית, מדרשת אדם, הברית הישראלית, אמנסטי אינטרנשיונל ישראל ואישים מתחומי הביטחון, זכויות האדם והמחקר. ליצירת קשר: INSHR@amnesty.org.il

* תמונת השער: אישה פלסטינית צועדת ברחובות חברון בזמן מהומות בעיר 29.11.2013

תקציר מנהלים:

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

בנייר עמדה זה נראה כי התנהלות שבצידה הפרת זכויות אדם גובה מישראל מחירים ביטחוניים, בחלקם משמעותיים, מעבר לפגם המוסרי הכרוך בכך. גם אם ההפרות הללו לא נובעות מבוז לזכויות האדם אלא נתפסות בכנות כנובעות מאילוצים מבצעיים או ביטחוניים אקוטניים, בניתוח מעמיק יותר מתגלה כי לעיתים הנזק עולה על התועלת אפילו בהסתכלות ביטחונית צרה. לפיכך זו טעות להצדיק הפרות אלו בנימוקים ביטחוניים.

הניתוח המובא בנייר כולל ארבע דוגמאות של מחירים ביטחוניים שישראל שילמה בעבר על הפרת זכויות האדם. להלן תמצית הדוגמאות:

שרשרת האירועים שלפני מבצע שומר החומות

הדוגמה הראשונה מציגה, על ציר הזמן, שורה של צעדים מצד ישראל שכללו הפרות של זכויות האדם, ושבתגובה להן קמו מחאות עממיות ולאחר מכן גם איומים מצד ארגונים פלסטינים, עד להתדרדרות לאלימות סביב מבצע שומר החומות. מעקב אחר האירועים מראה שישראל התעלמה מהמחאות והדרישות האזרחיות, ובמקביל האלימות הלכה והתלקחה מצד הפלסטינים. ישראל, מצידה, כצד החזק והשולט, הגיבה באלימות ודיכוי קשים אף יותר, עד להגעה לשיא, במסגרתו ירה חמאס רקטות רבות לעבר יישובים בישראל ונפתח מבצע "שומר החומות".

המקרה של חיסול בכיר החמאס שייח ג'מאל מנסור

דוגמה נוספת עוסקת בימי האינתיפאדה השנייה. בעוד שבצה"ל יש מי שראו בבכיר החמאס, שייח' מנסור, גורם שעסק בפעילות צבאית ואת מי שהיה מעורב ברצח אזרחים ישראלים, גורמים באמ"ן ובשב"כ טוענים כי הוא התנגד לפעולות אלימות ורצה להפוך את חמאס מתנועה מזויינת, העוסקת רבות בהרג ואלימות, לתנועה פוליטית. לאחר חיסולו - שהיה כרוך בהרג אזרחים לא-מעורבים - התחזק הפלג בחמאס התומך באלימות וטרור והתגברו מאמצי הארגון להוציא פעולות אלימות.

הריסת בתים מינהלית כגורם שבסופו של תהליך דוחק את הפלסטינים לאלימות

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

הדוגמא השלישית מתמקדת בנושא של הריסת בתים מינהלית של פלסטינים - הנעשית על רקע אפלייה בתכנון, לא בשל מעורבות של הדיירים באלימות או טרור. מחקרים רבים מלמדים כי, להבדיל מהריסת בתים מינהלית, להריסת בתים עונשית-הרתעתית (הריסת בתי משפחות של חשודים או מורשעים בטרור) יש אפקט כפול: היא בה בעת מעוררת זעם ומעודדת אלימות אך גם מרתיעה, וקשה לדעת איזו מגמה תגבור על משנתה, אך ועדה שמינה צה"ל ב-2004 הגיעה למסקנה כי נזקן הביטחוני של ההריסות עולה על תועלתן. מכאן ניתן להסיק שבמקרה של הריסת בתים מינהלית, שכלל לא קשורה לתגובה על פעילות אלימה, נותר רק האפקט של יצירת עוד זעם וקידום אלימות ללא אפקט הרתעתית. הריסות מינהליות אלו רווחות בגדה על רקע מערכת תכנון צבאית שמפלה את הפלסטינים לרעה וחונקת את הפיתוח הפלסטיני כמעט לחלוטין.

חשיבות הנקמה כטריגר לאלימות מצד הפלסטינים לאחר פגיעה בזכויותיהם

דוגמא אחרונה של מחיר ביטחוני של הפרת זכויות האדם בטווח הקצר עוסקת במחקר של מכון יפה למחקרים אסטרטגיים משנת 2004. המחקר, העומד בקנה אחד עם מחקרים דומים מהעולם, מלמד שכחמישית מהמחבלים המתאבדים הפלסטינים שנכשלו במשימתם, ציינו כי המוטיבציה העיקרית שלהם היא נקמה על פגיעה בהם, על פגיעה או הרג של קרוביהם, או על פגיעה בפלסטיני אחר שאליה הם נחשפו, לעיתים באמצעות המדיה, ושהובילה אותם לרצות לפגע. לעיתים מדובר באנשים שכלל לא אחזו באידיאולוגיה סדורה של שנאה לישראל טרם הפגיעה אליה נחשפו. ממצא זה תואם את ממצאי מחקר אחר, המלמד כי מאבק בטרור במסגרתו מתקיימות הפרות בוטות של זכויות האדם של אוכלוסייה רחבה, צפוי רק להגביר את הטרור.

מחירים ביטחוניים הנובעים מהפרות של זכויות האדם בטווח הארוך

חלק זה כולל סקירה של מחקרים מתחום חקר הטרור, ומקרים רלוונטיים, המראים איך לעיתים בטווח הארוך ולאן באופן עקיף, מניבות הפרות של זכויות האדם מחירים ביטחוניים קשים. בחלק זה גם נראה כי המחקר בתחום קובע שמשטרים המבוססים מעצם מהותם על הפרת זכויות אדם ודיכוי - כמו, למשל, המשטר הצבאי והמפלה החל בגדה - הם בכללותם גורם לאלימות פוליטית מוגברת, ובתוך כך טרור וגרילה.

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

לבסוף, ולאור הממצאים שהבאנו, גיבשנו מספר המלצות

המלצותינו העיקריות נסובות סביב הרעיון כי על מערכת הביטחון לשקלל גם את המחירים הביטחוניים של התנהלות או מדיניות ביטחונית או אחרת הפוגעת בזכויות האדם, לצד שיקולים מוסריים ומשפטיים ושיקולי יחסים בינלאומיים. בתוך כך, יש לפרוט את הדברים לכלל הדרגים בגופי הביטחון השונים, מבחינת חינוך, ניטור, ומעקב אחרי יישום ואופן קבלת החלטות.

מבוא כללי

בנייר עמדה זה נראה כי הפרת זכויות אדם גובה מישראל מחירים ביטחוניים, בחלקם משמעותיים, מעבר לפגם המוסרי הכרוך בהן. הנייר מציג נתונים ומקרים שממחישים איך פגיעה בזכויות הפלסטינים תורמת לפגיעה בביטחון אזרחי ותושבי ישראל. בחלק הראשון של הנייר נציג ארבע דוגמאות למחירים ביטחוניים הכרוכים בהפרת זכויות, שבאים לידי ביטוי בטווח הקצר - הן ביחס לפגיעות ביטחונית ברמה הארצית והן ביחס לאירועים מקומיים יותר. בחלק השני נדון במחירים לטווח ארוך, במחירים עקיפים או כאלו הנובעים ממאפיינים מבניים ברמת המאקרו, שמטבע הדברים, קשה יותר לאמוד אותם, ולכן הדיון יתבסס על מחקרים שנעשו בתחום.

מטרת נייר זה היא להביא סימוכין וראיות, על בסיס מחקרים ומקרים, לתפיסה לפיה זכויות אדם וביטחון אינם, ככלל, סותרים זה את זה, ואינם מקיימים ביניהם משחק סכום-אפס - על פי רוב ההפך הוא הנכון. הנייר מבקש להראות כיצד **שקלול מימדים של זכויות האדם במסגרת דיונים ותכנונים אופרטיביים ביטחוניים עשוי, בפעמים רבות, לצמצם את המחיר הביטחוני השלילי הכרוך באסטרטגיה הביטחונית או בפעולה הקונקרטית שעליה דנים.**

יודגש כי בעינינו **השאיפה למנוע טרור ואלימות איננה מצדיקה באופן גורף פגיעה בזכויות האדם.** במקרים נקודתיים וקיצוניים שבהם קיים צורך ביטחוני חיוני ובו, בשל הסכנה לחיי אדם או בשל סכנה לביצועה של משימה מהותית במיוחד החיונית לביטחון הציבור, אכן עשויה לעלות דילמה קשה בין ביטחון לזכויות אדם ואין לדילמות מסוג זה תשובות פשוטות. במקרים כאלה ממילא מדובר בהתנגשות בין זכויות שונות, שכן המושג ביטחון מגלם בתוכו את הזכות לחיים - זכות עליונה הניצבת על הכף מול

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

זכויות אחרות - ומנגד ניצבת הסכנה שחריגות מעקרונות של זכויות האדם עשויות להיות מדרון חלקלק. עם זאת, מעבר לשיקולים בממד המוסרי, ראוי גם לבחון האם פרקטיקות ביטחוניות הכרוכות בהפרה של זכויות האדם, שנהוג לחשוב כי יש בצדן תועלת ביטחונית, אכן תורמות לביטחון תוך שיקלול גם של המימד הבינלאומי והמחירים שאנו משלמים במישור זה עקב פגיעה בזכויות האדם.

בנייר עמדה זה לא נוכל לגעת בפירוט במחירים של הפרת זכויות האדם לביטחון הלאומי במובנו הרחב, למשל מבחינת לכידות חברתית, מעמד בינלאומי, יציבות כלכלית וכו'. אנו מתעתדים לכתוב נייר עמדה מקיף על היבט זה בהמשך. עם זאת, ראוי לציין בקצרה כי להפרה שיטתית של זכויות הפלסטינים בידי ישראל יש גם מחירים קשים בהיבט זה: צמצום ניכר של ההזדהות עם ישראל מצד בנות ובני הדור הצעיר בקרב יהדות ארה"ב, בשל המתח בין ערכיהם ובין המדיניות הישראלית חלק מעוצמת התמיכה של ארה"ב בישראל קשורה לעמדת ההשפעה של הקהילה היהודית-אמריקאית; התחזקות המיסגור של מדינת ישראל כמדינה המבצעת פשע של אפרטהייד בעיני חלקים נרחבים בעולם, ואפילו בקרב חלק מהקהילות היהודיות, עלולה להוביל לבסוף גם לסנקציות בינלאומיות (כבר כיום אנו רואים מספר הצלחות ראשוניות לתנועת החרם - ה-BDS - בתחום התרבותי והכלכלי); ככל שהפרת הזכויות מובילה למתיחות סביב המקומות הקדושים, הדבר עשוי לערער את הקשר עם מדינות מוסלמיות שלאחרונה רבות מהן דווקא התקרבו לישראל; מגבלות על שיתופי פעולה אקדמיים וכלכליים בשל הקשרים בין גופים ישראלים בתוך גבולות 48 לגופים בגדה, שעליהם מושתות מגבלות מטעם מדינות רבות; מתיחות בין קהילות לאומיות ודתיות שונות בתוך ישראל וקיטוב פוליטי - חלק ניכר מהעוינות של הפלסטינים אזרחי ישראל למדינה נובע מכך שהם חווים אפליה והדרה, אבל גם מתוך הזדהות עם אחיהם בשטחים הכבושים, שחיים בתנאים קשים בהרבה, ועוינות נרחבת זאת היא בעלת פוטנציאל נפיץ ובעייתי מאוד ליציבותה של ישראל; בנוסף, הקיטוב בין שמאל וימין והמתח בין הפלג הרדיקלי בקרב המתנחלים למדינה ולרשויות החוק קשורים לנושא זכויות הפלסטינים, ומהווים תופעה בעלת פוטנציאל נפיץ. לבסוף, שינויים במערך הכוחות והעמדות הבינלאומי עשויים להוביל בעתיד גם לסכנה של בידוד בינלאומי או לפחות של התרחקות של מדינות משמעותיות מישראל בשל הפרת זכויות הפלסטינים, מה שיפגע במעמדה של ישראל בעולם. אלו רק כמה דוגמאות הממחישות את גובה המחיר שאנו משלמים ביחס להיבטים שונים של הביטחון הלאומי בשל הפרת זכויות אדם.

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

לבסוף יש להדגיש כי הפרות זכויות האדם מצד ישראל מגבירות את האלימות הפוליטית הן מהצד הפלסטיני, כנגד ישראלים, והן מהצד היהודי, כנגד פלסטינים, וחוזר חלילה, כך ששתי המגמות מזינות זו את זו.

המחיר הביטחוני של הפרת זכויות האדם בטווח הקצר

הפרת זכויות האדם של הפלסטינים במזרח ירושלים כרז לפגיעה בביטחון הדוגמא שמובאת כאן מתארת כיצד מדיניות ישראל במזרח ירושלים בשנים 2020 ו-2021, שכללה הפרת זכויות האדם של הפלסטינים תושבי השכונות באזור, גבתה מחיר ביטחוני כבד (פירוט מלא של האירועים על ציר הזמן נמצא בנספח מספר 1, בסוף מסמך זה). פירוט האירועים המקוצר המובא מטה משאיר את הרושם שמעבר לפגיעה בזכויות שמתבטאת במצב המשפטי של תושבי שיח ג'ראח, המשטרה וכוחות הביטחון הישראלים פעלו בשכונה ובסביבותיה באופן שלא נתן משקל רב לחשיבות השמירה על הזכויות הבסיסיות של תושבי השכונה, כגון חופש התנועה שלהם וחופש הפולחן, בתוך קונטקסט המאבק המשפטי. אנו טוענים שהפרות הזכויות שכוחות הביטחון הישראלים ביצעו כחלק מהנסיון שלהם להרגיע את השטח, תרמו, בסופו של דבר, להעלאת המתח וולהתגברות האלימות בשכונה וירושלים בכלל, ובסופו של יום במדינה כולה.

נקודת המפנה בשרשרת האירועים הזו היא החלטות בית המשפט המחוזי בירושלים בחודשים ספטמבר ואוקטובר 2020, על פינוי בהיקף חסר תקדים של משפחות פלסטיניות בשכונת שיח ג'ראח מבתיהן, בהם הן החלו לגור עוד בטרם כבשה ישראל את השטח ב-1967. פינוי זה נעשה על מנת לאפשר ליהודים להיכנס לבתים שפוננו. אמנם גם בעבר פינויים כאלו עמדו על הפרק ואף בוצעו, אך לא בהיקף כה רחב. בנוסף לכך, בנובמבר דחה בית המשפט שני ערעורים של משפחות בסילוואן כנגד ההחלטה לפנותן.

הפינויים בשכונות המזרח ירושלמיות מהווים הפרת זכויות אדם, שכן הם מתבססים על מצב חוקי מפלה, שמאפשר רק ליהודים לתבוע נכסים שהיו בבעלות משפחתם או בבעלות בני עמם לפני 1948, אך מונע מערבים לעשות כן. פסיקות בית המשפט שמאפשרות את הפינויים נותנות אור ירוק לביצוע

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

הפרות אלו¹. תושבי שייח ג'ראח המועמדים לפינוי הם, לרוב, פלסטינים שברחו או גורשו מתחומי ישראל במלחמת 1948. בניגוד ליהודים, הם לא יכולים, כאמור, לתבוע את הנכסים שמהם ברחו או גורשו ב-1948. מצד שני, המדינה לא מכירה בבעלותם על הנכסים שקיבלו בשייח ג'ראח. לכן, אם יפונו, הם יותרו ללא קורת גג.

ככל שקרב מועד הפרת זכויות התושבים, כלומר, מועד פינוי המשפחות, התגברו האיומים הביטחוניים מהצד הפלסטיני, כולל בצורת איומים מפורשים של חמאס, הג'יהאד האיסלאמי והחזית העממית.

- מדצמבר 2020 ועד פברואר 2021 נקטו התושבים הפלסטינים בעיקר בפעולות לא-אלימות כנגד הפרת זכויותיהם, כגון הגשת עתירה לבית המשפט ועריכת מצעד מחאה² ³. באפריל 2021 התקיימה הפגנת מחאה שכללה עימותים פיזיים⁴. לפי תחקיר מגפון המדובר היה באלימות של שוטרים נגד הפגנה פלסטינית-יהודית בלתי-אלימה, כולל כנגד ח"כ עפר כסיף, משום שלטענת המשטרה הייתה הפגנה זו בלתי-חוקית⁵. ההפגנה פתחה תקופה של הפרות של זכויות שונות של התושבים הפלסטינים מחד, ואיומים באלימות ואירועים אלימים, מהצד הפלסטיני, בתגובה להפרות אלו מאידך.

- בתחילת מאי 2021, לאור החרפה בסכנת הפינוי, ועדות ההתנגדות בפלסטין, חמאס והג'יהאד האיסלאמי הוציאו הודעות תמיכה בתושבים הפלסטינים בשייח ג'ראח, שכללו קריאות להתנגדות לפינויים ואף קריאות להתקוממות בגדה ובירושלים⁶.

¹ "עיר אחת, שני חוקים, אחד ליהודים ושני לפלסטינים", שיחה מקומית, 25.11.2020.

² חשש מפינויים בשייח ג'ראח: "ביהמ"ש הולך עם המתנחלים", שיחה מקומית, 30.12.2020.

³ סילואן: מצעד מחאה נגד פינוי עשרות משפחות בשכונה. צפו, כל העיר, 06.02.2021.

⁴ ח"כ עופר כסיף הותקף על ידי שוטרים בהפגנה במזרח ירושלים, וואלה, 09.04.2021.

⁵ שייח ג'ראח - הפגנה שקטה מול אלימות המשטרה, מגפון, 11.04.2021.

⁶ חשש מהסלמה ביטחונית: האיום של דף, העימותים ב-ים וחזרת בלוני הנפץ, N12, 06.05.2121.

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

- כמה ימים לאחר מכן, ב-6 במאי, אותתה שופטת בית המשפט העליון, דפנה ברק-ארז, כי לעתירת הפלסטינים, תושבי שייח ג'ראח, אין בסיס חוקי איתן⁷ (כאמור, לאור המערך החוקי המפלה החל כיום) והתפתחות זו הגבירה את סכנת הפינוי.
- במקביל, המתיחות המשיכה להתגבר וכללה עוד איומים - במקרה של פינויים - מצד הג'יהאד האיסלאמי, גדודי אל-קודס, וגדודי אבו עלי מוסטפא (של החזית העממית).
- יום למחרת, ב-7.5, בלוני תבערה מעזה הציתו שבע שריפות במועצה האזורית אשכול⁸. כמו כן, התחדשו הפגנות המחאה בשכונה לאחר שח"כ בן גביר הודיע על פתיחת לשכתו שם.
- קצת לאחר מכן, בצעד שמשלב הפרה של חופש התנועה ואפלייה, הציבה המשטרה מחסומים בשייח ג'ראח והגבילה כניסת פלסטינים שאינם תושבי השכונה למקום, ובמקביל איפשרה כניסה ליהודים שאינם תושבי השכונה, כולל לפעילי ימין קיצוני.
- יומיים לאחר מכן, ב-9.5, המשטרה פגעה שוב בזכות לחופש תנועה ובחופש הפולחן של הפלסטינים כשחסמה את כביש 1 לתנועה ועצרה שיירה של 80 אוטובוסים שהסיעו פלסטינים אזרחי ישראל בדרכם לתפילה במתחם אל אקצה להר הבית בלילת אל קאדר, אחד הלילות החשובים למוסלמים בחודש הרמדאן⁹. גם אם המשטרה ביקשה למנוע מהנוסעים להשתתף בהפגנות ומהומות בעיר, הרי שהיא נקטה בצעד גורף, בלתי-סביר ובלתי-מידתי כדי להשיג זאת.
- באותו יום נערכו הפגנות של אזרחים פלסטינים במספר מוקדים בארץ (יפו, אום אל פאחם ונצרת) במחאה על הפינויים הצפויים בשייח ג'ראח, ועצירת האוטובוסים שילהבה את הרוחות

⁷ [תושבי שייח ג'ראח והמתנחלים לא הגיעו להסכמה, והעליון יכריע בפינוי משפחות פלסטיניות, הארץ, 06.05.2021](#)

⁸ [ביום השני ברציפות: 8 שריפות פרצו בעוטף עזה בעקבות בלוני תבערה, מעריב, 07.05.2021](#)

⁹ [לילה מתוח בירושלים: 64 נפצעו בעימותים בין המשטרה למתפרעים בשער שכם, מעריב, 09.05.2021](#)

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

עוד יותר. בהתאמה, בחלק מהמקרים היו ההפגנות בלתי-אלימות ובחלק מהמקרים הן כללו הפרות סדר ויידוי אבנים ובקבוקים¹⁰.

- יום לאחר מכן, ב-10.5, פירסם חמאס אולטימטום ובו דרש מישראל לפנות את כל כוחות המשטרה ממסגד אל אקצא ומשכונת שייח ג'ראח עד השעה 18:00. מיד עם פקיעת האולטימטום נורו הטילים הראשונים על ירושלים ובכך החל גל האלימות הקשה ומבצע "שומר החומות"¹¹. כעשרה ימים לאחר מכן, ב-19 במאי, חמאס דרש הישג בשייח ג'ראח כתנאי להפסקת אש ברצועת עזה¹².

הקשר בין הפרת הזכויות של תושבי השכונה לבין המחיר הביטחוני שמדיניות זו גובה היה אמור להיות ידוע לממשלה לאור תקדימי העבר והאיומים המוגברים של הארגונים הפלסטינים. הוא היה אמור לעמוד גם בליבת התכנון המדיני באשר ליעד הפעולה: לשם מה לפנות את התושבים הפלסטינים ומה המחיר הבטחוני שצעד זה טומן בחובו. רק אחרי שהדברים התדרדרו לאלימות, ביקשה הממשלה בעצמה לעצור את ההליך המשפטי שהיה אמור לקדם את הפינויים מהבתים. בהוראת רה"מ נתניהו, ביקש היועמ"ש מבג"צ להצטרף להליך המשפטי בעניין שייח ג'ראח וביקש את דחיית יישום הפינויים. התפתחות זו שוב הובנה בקרב הפלסטינים כניצחונה של הדרך האלימה על פני דרכי מאבק לא-אלימות. גם בעיתונות הימין פירשו את הבקשה כהתקפלות.

יש לציין כי בתנאים אידיאליים רצוי היה להשוות את רמות האלימות בשכונה במסגרת הזמן שנסקרה פה לעומת רמות האלימות בתקופות מקבילות בשנים קודמות, על מנת להדגים כי אכן אירועי הפרת הזכויות שנסקרו בשנת 2021 הם אלו שהביאו לעלייה ברמת האלימות בשכונה ובסביבותיה, ולא עליות ומורדות ברמת האלימות המתרחשות תדיר, מדי שנה. לצערנו, אין בנמצא פילוח נתונים ברמה הזו, אך עדויות נראטיביות מדיווחי העיתונות מלמדות על עלייה חריגה באלימות בשכונה ובסביבותיה, וברמה הארצית

¹⁰ מתיחות ברחבי הארץ: כ-15 עצורים בהפרות סדר בחיפה, עשרות התפרעו בשער שכם, מעריב, 10.05.2021

¹¹ חמאס הציב אולטימטום לישראל - וירה רקטות לעבר ירושלים והדרום, 10.05.2021, N12

¹² התנאי של חמאס להפסקת אש: הישג בהר הבית ושייח' ג'ראח, מקור ראשון, 19.05.2021

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

בשנת 2021, לאחר שחמאס עזה הפך את המאבק נגד נישול פלסטינים בשכונה מבתיהם למאבק כלל-פלסטיני אייקוני. כך למשל, הפרשן וכתב הפלילים אלי סניור, ציין ב-ynet את "הפרעות" בשייח ג'ראח ועוד אירועים אלימים בירושלים ואחר כך בישראל כולה כאחת מהראיות לכישלון המשטרה, השר לביטחון פנים, אמיר אוחנה, והמפכ"ל החדש דאז, קובי שבתאי¹³.

נכון לעת כתיבת שורות אלו ההליך המשפטי מול המשפחות בשייח ג'ראח נמשך. עד היום לא פונתה אף משפחה הקשורה לתיק העיקרי¹⁴.

ציר הזמן המלא של ההתרחשויות נמצא בנספח המצורף מטה.

לסיכום, השתלשלות העניינים המתוארת מעלה מדגימה כיצד הפרות של זכויות אדם פגעו בביטחון וגם במעמד המדיני של ישראל. ראשית, החלטת בית המשפט, שנתנה אור ירוק להפרת זכויותיהם תושבי שייח ג'ראח. לאחר מכן, הפרות נוספות של זכויות דתיות ואזרחיות מצד רשויות שונות, שתרמו לפגיעה קשה בביטחון, תחילה ברמה המקומית, בתוך ירושלים, ובהמשך גם ברמה הארצית. הסיבות של תנועת חמאס לפתיחה בסבב של מאבק מזויין נוסף אינן מתמצות רק בפגיעה הצפויה בתושבי שייח ג'ראח, ועדיין, המצב בשכונה הפלסטינית בירושלים היווה טריגר משמעותי לאיומי הארגונים הפלסטינים השונים, ובהמשך גם לפעולות אלימות שהציתו סבב צבאי נוסף מול עזה. סביר כי העובדה שהשכונה הפכה לסמל למאבק פלסטיני עיקש מול ישראל הפכה את המאבק לסמל כלל-פלסטיני והיוותה כשלעצמה תמריץ עבור חמאס ליהנות מהיתרון התדמיתי שבפתיחה באלימות תוך קשירת המהלך להגנה על תושבי השכונה. בנוסף, בשל העוול הזועק לשמיים שגירוש תושבים בשכונה על בסיס מצב חוקי מפלה, היה לחמאס קל יחסית להצדיק מול הציבור שלו מדוע הוא פתח באלימות, ובהתאמה השית על הפלסטינים את המחיר הכבד שבמתקפת-נגד ישראלית - כשהעוול כה מקומם, עולה הנכונות לשלם מחיר כבד ובלבד שלא לשתוק. בניתוח זה אין כוונתנו לטעון שיש להימנע מפעולות שיטיבו עם מדינת

¹³ איבדה שליטה: כך נפלה המשטרה בכל בור | מחדל רודף מחדל, 13.05.21, ynet.

¹⁴ רק משפחת סאלחיה פונתה מהשכונה בינואר 2022, אך פינוי זה קשור לתיק משפטי אחר והוא שונה באופיו: הוא איננו נוגע לעוד מקרה של יהודים שתבעו וקיבלו בעלות על נכס בו מתגוררים פלסטינים עשרות שנים. במקרה זה עיריית ירושלים פינתה את המשפחה בטענה שהשטח מיועד לבניית בית ספר עבור האוכלוסייה הפלסטינית בשכונה, כך שזהו מקרה חריג. שש המשפחות הקשורות לתיק עדיין חיות בבתיהן בשייח ג'ראח.

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

ישראל או עם אזרחיה/תושביה רק בגלל החשש מאיומים ואפילו מאלימות, אך בהקשר של שייח ג'ראח, בנוסף על הכתם המוסרי שגלום בפגיעה בזכויות האדם של תושבי השכונה הפלסטינים, ולהיעדר אינטרס לאומי ישראלי לעשות כן, יש לשים לב גם למחיר הביטחוני שנגבה. העובדה שהממשלה עצרה את הליכי הפינוי לאחר שהאלימות ניצתה מעידה על כך שבדרג הפוליטי הבינו את המחיר הביטחוני, וככל הנראה לא ששו, ועדיין לא ששים, לשלם אותו. מצער שחלק מהמחיר הביטחוני כבר ניגבה בדם של אנשים חפים מפשע בשני הצדדים בטרם נלקחה ההחלטה להשהות את הפינויים.

חיסול השייח' ג'מאל מנסור, ובעקבותיו פיגועי נקמה וחיזוק הפלג בתוך החמאס הדוגל באלימות
האינתיפאדה השנייה החלה כהתקוממות עממית, והתגובה הצבאית הקשה של ישראל גררה אחריה שורה של מתקפות רצחניות מצד הפלסטינים. כך עולה מעדותם של ראשי השב"כ לשעבר, עמי אילון ויובל דיסקין, שהובאו במסגרת הסדרה התיעודית "שומרי הסף". בתקופה הזו חלה עלייה ביישום מדיניות החיסולים. אחד מהחיסולים בוצע ב-31.07.01, כתגובה לפיגוע בתל-אביב יפו, וכוון נגד בכיר בחמאס, שייח' ג'מאל מנסור. במסגרת החיסול נהרגו השייח' מנסור עצמו, שני פעילי חמאס נוספים ועוד חמישה פלסטינים שאינם מזוהים עם חמאס, מהם, לפי הדיווחים הפלסטיניים, שני ילדים¹⁵.

יש מחלוקת חריפה ביחס לקשר של מנסור, שהיה בכיר מאוד בחמאס, לפעולות אלימות. לפי העיתונאי רביב דרוקר, קצינים בכירים באמ"ן התנגדו לחיסולו עוד לפני המבצע. בחומר המודיעיני ששימש מצע לדיון בחיסולים, "לא זו בלבד שלא הייתה הוכחה לעיסוק של ממש בטרור" כך לפי המקורות של דרוקר, "אלא גם הופיעה התבטאות של מנסור, כמה ימים קודם לחיסול, שבה הביע התנגדות לפיגועי ההתאבדות". מנסור, לפי אותם גורמים באמ"ן, עשה מאמצים "להפוך את החמאס מארגון טרור למפלגה פוליטית, מאמצים שנמשכו עד יום מותו"¹⁶. מנגד, באתר Ynet דיווחו שגורמים בצה"ל קשרו את מנסור לעידוד ואף לתכנון פעולות טרור¹⁷. לנראטיבים ההפוכים הללו ישנן משמעויות מעשיות: המקורות של

¹⁵ 8 הרוגים בהפצצת צה"ל על מטה החמאס בשכם, בהם פעיל מרכזי, גלובס, 31.07.2001

¹⁶ פרק 9 – כרמי ימות, וימות העולם, הבלוג של רביב דרוקר

¹⁷ "הבכירים שחוסלו היו תומכים נלהבים בפיגועי התאבדות", 31.07.2001, ynet

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

דרוקר באמ"ן סיפרו כי הם התריעו שמדובר במנהיג פוליטי, ושפגיעה בו תתפרש אצל הפלסטינים כהוכחה שישראל אינה מבדילה בין מי שעוסק בטרור בפועל למי שאינו עושה זאת. יחד עם מנסור חוסל עוד בכיר במערך הדעווה של חמאס, ג'מאל סלים דמוני, שלטענת אותם גורמים באמ"ן היה שותף למאמציו של מנסור להפוך את חמאס מארגון העוסק בפעולות אלימות לתנועה פוליטית.

העיתונאי והפרשן עקיבא אלדר טען בעיתון הארץ ש"מקור המעורה בפרטי פרשת חיסולו של מנסור בשכם" הסביר לו כי "בהעדר "מהנדסים" זמינים, הדרג הצבאי הליביש מדים על אנשי הזרוע המדינית של החמאס". בנוסף קבע אלדר על בסיס מקורותיו כי פעולת החיסול "רשמה שינוי במאזן הכוחות בקרב מנהיגי האינתיפאדה - לטובת שולחי מכוניות התופת למרכזי קניות בישראל"¹⁸.

שייח' ג'מאל מנסור היה אידיאולוג של תנועת החמאס. בכתביו, הוא בחן את האפשרות לקיום דמוקרטיה פלסטינית שמתבססת על כתבים ותפיסות איסלאמיות עתיקות. מנסור משך את חמאס לכיוון של השתלבות במשחק הפוליטי, ולא־ימוץ של נורמות דמוקרטיות. הוא התמקד בפעילות "דעווה", פעילות חברתית במסגרת חמאס שמטרתה לסייע לשכבות החלשות בחברה הפלסטינית¹⁹. הדעווה היא המסגרת האזרחית, חינוכית, תרבותית, של החמאס. לפי המזרחן ואיש המודיעין ד"ר מתי שטיינברג, שעבד כיועץ למספר ראשי שב"כ וכחוקר באמ"ן, אין חמאס בלי דעווה כמו שאין אחים מוסלמים בלי דעווה. זה מה שמייחד את החמאס בהשוואה לאל קאעידה ולדעאש ולכן, בשל חשיבותו הקריטית של הדעווה לחמאס, תחום זה מהווה, לטענת שטיינברג, מנוף לחץ יעיל על הארגון מצד ישראל. לכן, איום בפגיעה במערך הדעווה, (מבלי לחסל בכירים בו או לפגוע בו בפועל), יכול היה לסייע ואכן סייע, לטענת שטיינברג, לבניית הרתעה מול חמאס, שככלל מתעדף את הדעווה על פני המאבק המזויין. עם זאת, חיסול איש דעווה בפועל הוא גם "חיסול" של ההרתעה שניתן להשיג באפיק זה.

לאחר חיסולו של מנסור עלו קריאות רבות לנקמה מצד החמאס. עיתון הארץ דווח ש"מאז ההתנקשות בראשי החמאס בשכם, השייח' ג'מאל מנסור וג'מאל סלים דמוני, ב-31 ביולי, עשה החמאס מאמצים

¹⁸ [הקבינט לא אישר חיסול של שני בכירים פוליטיים, ושלח טיל למוסטפה, הארץ, 28.08.2021](#)

¹⁹ מתוך עבודת הדוקטורט של ד"ר ערן צדקיהו

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

ניכרים לבצע פיגוע גדול בתחומי ישראל²⁰. בטווח הארוך, חיסול מנסור ודמוני, המתונים יחסית, סייע ככל הנראה לעליית כוחם של הגורמים תומכי דרך האלימות והטרור בתוך תנועת החמאס. גם המזרחן ד"ר ערן צדקיהו טוען שחיסול ג'מאל מנסור השיג את האפקט ההפוך ביחס למטרות המוצהרות, שהיא צמצום היקף האלימות מצד חמאס. לדבריו, מנסור אמנם לא היה פעיל שלום, אך עסק בפוליטיזציה של התנועה. ניכר כי חיסול מנסור בוצע כנקמה על פיגוע מצד חמאס, ולא כצעד אסטרטגי מחושב. התוצאות של החיסול סתרו לגמרי את מטרות, ועודדו אלימות כנקמה, לדברי צדקיהו. המחלוקת החריפה שנפרשה מעלה, ביחס לקשר של מנסור למתקפות הרצחניות על תושבי ישראל, מחייבת לכל הפחות בדיקה רצינית במערכת הביטחון, כולל ביחס לשאלה המוסרית (בנוסף לשאלה הפרגמטית על יעילות הפעולה לאור תוצאותיה) כבר בשלב התכנון.

הריסת בתים מינהלית כגורם שבסופו של תהליך מעודד אלימות וטרור

בגדה המערבית הריסת בתים מינהלית הוא מושג המתייחס להריסת בתים על רקע תכנוני, כלומר, הריסות בשל היעדר אישורי בנייה. אין לבלבל בין תופעה זו ובין התופעה של הריסת בתים עונשית-הרתעתית, שהיא הריסת בתים של משפחות של מי שהם חשודים או מורשעים במעשי טרור. עם זאת, התוצאה בשני המקרים דומה - בסופו של יום מדובר במשפחה המוצאת עצמה ללא קורת גג. החברה הפלסטינית מסייעת רבות למשפחות של מי שנחשבים ל"שהידים", כלומר, למי שמתו או נפצעו בעת שביצעו פיגועים או בעת שגילו התנגדות מזויינת - אף יותר מאשר למשפחות שביתן נהרס על רקע מינהלי-תכנוני, ולכן ייתכן מאוד שמצבן של משפחות מהסוג השני חמור יותר. הריסות בתים על רקע מינהלי גם רווחות הרבה יותר בהשוואה להריסות בתים על רקע עונשי-הרתעתי. במרבית שטח הגדה ישראל היא זו ששולטת בתכנון (המינהל האזרחי של צה"ל בשטח C; עיריית ירושלים במזרח העיר),

²⁰ 14 הרגים וכ-140 פצועים בפיגוע התאבדות במרכז ירושלים, הארץ, 10.08.2001

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

והיא כמעט שלא מאשרת בנייה חדשה לפלסטינים (גם על אדמותיהם הפרטיות). זו תולדה של מדיניות תכנון מפלה שנועדה לצמצם את הפיתוח הפלסטיני ולחזק את זה של המתנחלים: תוכניות המתאר המוקצות לבנייה פלסטינית לא התעדכנו ברובן מתקופת המנדט והן בכל מקרה מפלות בהיקפן בהשוואה להתנחלויות - גם בהשוואה המשקללת את גודל האוכלוסייה²¹. לשם המחשה: מנתונים שהגיעו לידי עמותת במקום והחוקר דרור אטקס עולה כי "על פי תוכניות של המינהל האזרחי, השטח שאושר [לבנייה] עבור כפרים פלסטינים בשטח C הוא כ-18,000 דונם (כ-0.5% מהשטח), בעוד שהשטח שאושר למתן תוקף עבור ההתנחלויות משתרע על פני 167,457 דונמים (כ-5%)²². התוצאה של חנק תכנוני זה הוא שפלסטינים רבים נדחקים לבנייה ללא אישורים, והתוצאה היא הריסות מאסיביות של בתים. כדי לתת המחשה להיקף ההריסות אפשר לציין, מדגמית, כי לפי משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA) בשנת 2021 נהרסו בגדה 911 מבנים בבעלות פלסטינית, ב-2020 נהרסו 854 מבנים, וגם בשנים שלפני כן מדובר במאות מבנים כל שנה²³.

לא ידוע לנו על מחקרים הבוחנים את ההשפעה של הריסת בתים מינהלית על היקף הטרור והאלימות הפוליטית, אבל ישנם מחקרים וחוות דעת ביחס להשפעה של הריסת בתים עונשית-הרתעתית על היקף האלימות. מחקרים אלו מלמדים על שני אפקטים סותרים, לפיהם ההריסה מרתיעה פלסטינים מלפגוע אך בה בעת גם מעוררת זעם ודוחפת אותם לפעולות אלימות או טרור, והשאלה היא איזו מגמה גוברת. ועדה בראשות האלוף אודי שני שבחנה את הסוגיה בשנים 2004-2005 גרסה כי הריסת בתים עונשית איננה יעילה ואולי אף מזיקה למלחמה בטרור. מחקרים ומקורות מידע נוספים מגיעים למסקנות ברוח זו (למידע נוסף ראו סקירה של כהן ומימרן עבור הקתדרה לזכויות אדם ע"ש אמיל זולא)²⁴. גם ראיון

²¹ דוח עמותת במקום, 2008, התחום האסור - מדיניות התכנון בכפרים הפלסטינים בשטח C

²² דוח ארגון בצלם, 2013, כבתור שלה - מדיניות ישראל בשטח C של הגדה המערבית

²³ הפרקליטות מבקשת לדחות עתירה על תכנון שטח סי: הדרג המדיני צריך להכריע, הארץ, 08.11.212

²⁴ [Data on demolition and displacement in the West Bank, OCHA, June 2022](#)

²⁴ עלות ללא תועלת במדיניות הריסת הבתים, עמיחי כהן וטל מימרן, מבזקי הארות פסיקה 31, ספטמבר 2014, 1034-5, קתדרת אמיל זולא

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

שהעניק שופט בית המשפט העליון בדימוס, מני מזוז לגידי וייץ בעיתון "הארץ" בדצמבר 2021, מוביל למסקנה דומה: מזוז מציין שדוחות השב"כ החסויים אליהם נחשף הצביעו על מגמה מעורבת של הרתעה ועידוד אלימות בו זמנית בשל הריסת בתים עונשית, כך שקשה לקבוע איזה אפקט גובר²⁵. אפילו המחקר היחיד המוכר לנו שגורס כי הריסת בתי משפחות מחבלים מביאה לאפקט הרתעתי, עדיין מכיר בכך שבטווח הרחוק אפקט זה דוהה ושהריסת בתים שרירותית יותר, שאיננה ממוקדת ברציול של הרתעה, עשויה רק לחזק את האלימות²⁶. מתוך הקשה לוגית, הרי שהאפשרות שהריסת בתים תעודד אלימות נכונה ביתר שאת ביחס להריסת בתים מינהלית, שם לא קיים כלל רציול של הרתעה (בהתייחס לפעולות אלימות וטרור), ולפיכך נותר רק אלמנט הזעם שיכול להוביל להנעה מוגברת לפעולות אלימות. עם זאת, חשוב להדגיש כי האפקט של עידוד האלימות לא חייב להיות ישיר (שמי שביתם נהרס ילכו לפגע) אלא הוא עשוי להיות עקיף (תופעת ההריסות תורמת לתחושה הכללית של דיכוי מצד ישראל, גם בקרב מי שלא חוו בהכרח את ההריסות בעצמם). בנוסף, משום שמערכת התכנון והאכיפה לא נתפסות בקרב הפלסטינים כמערכות מקצועיות והוגנות, אלא כמערכות מוטות פוליטית שנועדו לדכא את הפיתוח הפלסטיני בגדה - ולתחושות אלו יש, כאמור, בסיס עובדתי איתן מעבר לחוויות הבלתי-אמצעיות של הפלסטינים - הרי שהריסות הבתים שהן תולדה של מערכות אלו נתפסות כחלק ממערך של דיכוי קולקטיבי ולא רק כעוול אישי. לאורך השנים גם מערכת המשפט הישראלית התגלתה כגורם שכמעט איננו מספק סעד לפלסטינים נפגעי מערכת התכנון הצבאית. זהו עוד גורם שעשוי לתרגם את הזעם על הריסת הבתים המינהלית למוטיבציה לפעולות אלימות.

דוגמא 4 - מרכזיותה של נקמה: פגיעה בזכויות הפלסטינים מצד ישראל כטריגר לאלימות מצדם
לנקמה על מה שנתפס כעוולות מצד ישראל, יש משקל משמעותי בקידום אלימות וטרור. מחקר של שאול קמחי ושמואל אבן עבור מכון יפה למחקרים אסטרטגיים, שהתבסס על ראיונות עם כמה וכמה מחבלים מתאבדים שכשלו במשימתם ונתפסו, מבהיר את מרכזיותה של הנקמה²⁷. לפי המחקר, שנערך ב-2004,

²⁵ מני מזוז הדהים את כולם כשפרש מהעליון. כעת הוא מוכן לספר מדוע. הארץ, 23.12.2021

²⁶ Benmelech, Efraim, Claude Berrebi, and Esteban F. Klor. "Counter-suicide-terrorism: Evidence from house demolitions." *The Journal of Politics* 77.1 (2015): 27-43

²⁷ קמחי שאול ואבן שמואל, מי הם מתאבדי הטרור הפלסטינים, מזכר 73, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, נובמבר 2004

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

המוטיבציה המרכזית של כ-20% מהמחבלים היא נקמה, כשתחת קטגוריה זו נכנסת נקמה על פגיעה או השפלה שהם אישית חוו, שאדם קרוב להם חווה, או נקמה על פגיעה בפלסטיני שאיננו מוכר להם אישית אך שהסיפור שלוה - שלרוב מתווך דרך התקשורת - נגע לליבם. ההתבטאויות של חלקם מעידות כי בטרם חוו את הפגיעה שהובילה אותם לרצות לנקום הם לא בהכרח אחזו באידיאולוגיה סדורה של שנאה לישראל. כלומר, העוולה היא הסיבה המרכזית ולעיתים הבלעדית לפעולתם האלימה המתוכננת. הדיאלוג הבא מתוך המחקר, שנערך עם אישה פלסטינית צעירה שנתפסה לאחר שניסתה להוציא לפועל פיגוע, יכול להמחיש במקצת עד כמה הנקמה לעיתים מנותקת מהקשר אידיאולוגי או תיאולוגי רחב:

ש: תסבירי לי למה החלטת לצאת לפיגוע בישראל. האם זה היה מטעמים דתיים?

ת: לא. זה היה משהו אישי. הייתי במצוקה. הייתי מדוכאת.

ש: למה רצית להתאבד?

ת: אתם הרגתם את החבר שלי.

ש: הוא היה חבר קרוב שלך?

ת: כן. היינו חברים שנה וחצי.

ש: חיייתם יחד?

ת: לא, מה פתאום, אין דבר כזה אצלנו. אבל היינו חברים. והוא נהרג.

ש: אז מה רצית שיקרה? רצית להרוג יהודים חפים מפשע כדי לנקום את מותו?

ת: אני לא יודעת מה רציתי. היה לי כאב גדול וכעס.

הדיאלוג ממחיש, למעשה, כי אותה אישה לא באה עם אג'נדה סדורה אלא הייתה אפופה בתחושות של בלבול, כאב עצום וזעם. היא גם מכחישה במפורש מעורבות של סיבות דתיות בהחלטתה לפעולה באופן אלים. הדינמיקה הזו רחוקה כל כך מההצגה של מתקפות מצד פלסטינים בתקשורת הישראלית כקשורות לרוב לאידיאולוגיה ג'יהדיסטית או לאומנית-פלסטינית. בנוסף, הראיון מרמז על הכוח של מגייסי הטרור לנצל פלסטינים שנפגעו על ידי ישראל לשם ייזום פעולות אלימות.

הערה מתודולוגית: יש מקום להאמין כי בפועל הקטגוריה של הנוקמים מקרב פעילי הטרור היא אף

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

רחבה יותר ממה שמוצג במחקר של קמחי ואבן, וזאת בשל כמה אתגרים ובעיות מתודולוגיות של מחקר המתבסס על ראיונות, ובפרט כשמדובר במרואיינים העוינים את המראיין או את הקבוצה ממנה הוא בא: 1. הטייה הנובעת מרצייה של קבוצת הייחוס - הקהילה - של המרואיין: לאור האתוס הפלסטיני המעלה על נס מחוייבות והקרבה על רקע אידיאולוגי (דתי-ג'יהדיסטי או לאומני) יש למרואיינים תמריץ להציג את המניע לפעולתם באור קולקטיבי ולא כהחלטה לנקום כפרטים. 2. למרואיינים יש לא פעם קושי להבחין בין הרקע שתרם להחלטה לפעול באלימות ובין הגירוי (טריגר) שהוביל באופן קונקרטי יותר להחלטה לפעול. למשל: יתכן שאדם מסויים הוא ג'יהדיסט בנטייתו האידיאולוגית, וזה מוביל אותו לשנאה עזה לישראל וליהודים או לציונים, אבל שנאה לא בהכרח מתרגמת לפעולה אלימה בפועל. ייתכן כי רק פגיעה שהוא או קרוביו חוו הובילו אותו להחלטה הסופית והקונקרטית לפגע. אם אדם כזה יישאל בראיון מדוע ניסה לפגע, הוא עשוי לציין את אמונותיו הדתיות כסיבה, למרות שללא הפגיעה שחוהה הרי שאמונותיו הדתיות כשלעצמן לא בהכרח היו מובילות אותו לפעולה (להבדיל מעוינות לישראל). הקושי לערוך אינטרוספקציה ולנתח את מכלול מרכיבי הלכי הרוח ומנגנוני הנפש עשוי להטות את הכף לעבר הרקע האידיאולוגי המוכר ולא לעבר אירוע ספציפי שעורר טריגר, לעיתים בצורה עקיפה ומעורפלת, ולכן הנטייה של המרואיין עשויה להיות של אזכור הרקע האידיאולוגי הג'יהדיסטי/לאומני שלו כסיבה או מוטיבציה. 3. כשהעוולות והפגיעות רבות, מיסגור הנקמה נשחק, כי אין מקרה קונקרטי להתייחס אליו, ולכן הדברים ממוסגרים כחלק ממאבק רחב בקולקטיב שאליו חשים עוינות, כלומר כמשהו אידיאולוגי. הטשטוש הזה גובר משום שחלק מהאידיאולוגיות והתיאולוגיות הרדיקליות (למשל ג'יהדיזם) כבר מכילות בתוכן באופן מובנה מרכיב של נקמה. דווקא כשהנקמה היא על הצטברות של עוולות, פגיעות ומצוקות רבות, המיסגור המנטלי הוא לא של נקמה על מעשה מסויים אלא של פעולה כנגד אויב שמוגדר ככזה על בסיס אידיאולוגי. למשל, סגירה של רחבת שער שכם יכולה להיות מובנת לא כטריגר של פגיעה בחופש התנועה של מוסלמים אלא "הקש ששבר את גב הגמל" במסגרת מה שנתפש במסגרת הג'יהדיסטית כמאבק ארוך של המוסלמים בכופרים. כל אלו הן בעיות מתודולוגיות הקשורות למהימנות של המידע המתקבל בראיונות בהקשר כזה, ויש מקום להאמין שהן מובילות להערכת-חסר של שיעור הנוקמים מסך המחבלים הכולל.

כ-8% מהמחבלים שרואינו במחקר של קמחי ואבן נחשבים למי שפעלו על בסיס לאומי. בהקשר זה, הכוונה לפגיעה בעם הפלסטיני בכללותו, בזכותו להגדרה עצמית לאומית, בכבודו הלאומי, לפגיעה בו בשל הכיבוש וכו'. יחד, מדובר בלפחות 28% מפעילי הטרור שנדגמו במחקר שפועלים במובהק לנוכח פגיעות הקשורות להפרה של זכויות האדם. כאמור, יש מקום להאמין שנתח גדול אף יותר קשור למוטיבציות מסוג זה.

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

לבסוף, יש לשים לב לקטגוריית המפגעים שהמוטיבציות שלהם הן דתיות (מעל ל-40%). שתי שאלות עולות ביחס להיבט זה, והמחקר של קמחי ואבן לא עוסק בהן: 1. עד כמה הפרת זכויות האדם תורמת להקצנה דתית? 2. עד כמה הפרת זכויות האדם תורמת להנעת פנאטים דתיים לעבר פעולה אלימה בפועל? ספרות המחקר לא משופעת בעיסוק בשאלות הללו, ובפרט בהקשר הישראלי, אך אלו שאלות שחשוב לעסוק בהן לעתיד לבוא. עם זאת, חוקר הטרור בועז גנור, מהמרכז למדיניות נגד טרור בהרצליה, מציין כי לפחות ביחס למפגעים בודדים ניתן לשער מנגנון נפשי הדומה לאמבטיה או מיכל מים, לתוכו נמזגים סוגים שונים של מוטיבציות ותסכולים, עד הגעה לרף עליון שאחריו "המים נשפכים", כלומר האינדיבידואל הקיצוני לא יכול יותר להכיל את תסכולו ומחליט לצאת לפגע²⁸. מודל זה מציע כי סביר להניח שגם ביחס למי שהמוטיבציה העיקרית שלהם היא דתית, הרי שה"מיכל" של חלק ניכר מהם התמלא בסוגים שונים ומגוונים של מוטיבציות ותסכולים, ובהחלט סביר כי חלקם קשורים להפרת זכויות אדם ולא רק לאידיאולוגיה ג'יהדיסטית כשלעצמה.

פאקטור הנקמה משליך גם על אסטרטגיית המלחמה בטרור (counter-terrorism) היעילה: אם נקמה על פגיעה משמעותית היא גורם בלתי מבוטל בליבוי טרור, ובתצורות מסויימות של מאבק בטרור נפגעים גם הרבה בלתי-מעורבים, הרי שמבחינה לוגית במקרים כאלו צפויים להתהוות שחקנים רבים עם רצון לנקמה. קרי: סוג כזה של מאבק בטרור עשוי דווקא ללבות אותו - כלומר לעבוד כנגד מטרתו המוצהרת. מחקר אמפירי מלמד כי זה אכן המצב: הסוציולוג הקנדי-ישראלי ערן שור, בחן את החקיקה נגד טרור במספר מדינות בין השנים 1981 ו-2009, ואת שיעור הטרור במדינות הנבחרות לאחר יישום אותה חקיקה, ומצא שלרוב שימוש באמצעים או במדיניות פוגעניים מדיי במסגרת המאבק בטרור לא מורידים את שיעור הטרור ולעיתים אף מעלים את שיעורו²⁹.

המחיר הביטחוני של הפרת זכויות האדם בטווח הארוך

²⁸ [Ganor, Boaz. "Understanding the Motivations of "Lone Wolf" Terrorists." Perspectives on Terrorism 15.2 \(2021\): 23-32.](#)

²⁹ Counterterrorist Legislation and Subsequent Terrorism: Does it Work? Shor, Eran, Social Forces (2016). 92 (2).

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

המחירים הביטחוניים שישראל שילמה בטווח הקצר, בעקבות הפרת זכויות האדם, מפורטים בבירור בדוגמאות שהצגנו מעלה. את המחירים הביטחוניים שמשלמת ישראל בטווח הארוך בשל הפרת זכויות הפלסטינים קשה יותר לזהות; ניתן להבין אותם באמצעות המטאפורה הבאה: בעבר מפעלים מזהמים נחשבו לבעייה סביבתית ובריאותית, אך מהבחינה הכלכלית הם נחשבו למשתלמים לאור העלות הישירה של חלופות פחות מזהמות. עם השנים החלו כלכלנים רבים לחשוף את ההשפעות החיצוניות ("החצנות") של המפעלים המזהמים, שכוללות עלויות עקיפות ולרוב ארוכות טווח. סקירת השפעות אלו גילתה כי בטווח הרחוק, מפעלים מזהמים אינם משתלמים תמיד אפילו מבחינה כלכלית. ניתן לייצר משוואה דומה בהקשר של היחס שבין הפרת זכויות האדם לבין שיעור הטרור והאלימות הפוליטית. הפרות של זכויות אדם מניבות גם השפעות חיצוניות, דהיינו, מחירים ביטחוניים עקיפים ולא ארוכי טווח, גם אם לעיתים הן יעילות מבחינה ביטחונית בטווח הקצר (ואפילו זה לא תמיד נכון, כפי שמסמך זה מדגים). בנוסף, בהקשר של מוטיבציות לטרור ואלימות פוליטית, יש להפרות של זכויות האדם אפקט שאיננו בהכרח ישיר ומיידי אלא מצטבר ומתמשך. המחקר של בועז גנור שהוצג מעלה מדגים נקודה זאת בדיוק - נפשו של המפגע הפוטנציאלי כ"מיכל" אליו "נשפכים" כל מיני סוגים של חוויות שליליות הנצברות עם הזמן - שמן הסתם נובעות ברובן מהפרות של זכויות האדם ובפרט השפלה, אפליה, חווית הרג או פגיעה של קרובים וכו' - עד שלבסוף נחצה רף מסויים וההחלטה לפגע מתקבלת.

על פניו, למערכת הביטחון קשה במיוחד לנטר ולנתח מחירים ביטחוניים עקיפים ולא ארוכי טווח שנובעים מהפרת זכויות האדם. הקושי הוא, במידה רבה, מובן. ניצב לפנינו, במקרה זה, אתגר אמיתי לביצוע מבחן אמפירי. ניטור וניתוח מחירי ההפרות גם אינם נכללים בהגדרת התפקיד הקלאסית של ארגוני הביטחון. לצורך זיהוי ואפיון המחירים הביטחוניים העקיפים יש צורך במחקרים מושקעים, שיכולים לחשוף קשרים סיבתיים חמקמקים, להבדיל ממאמצי איסוף מודיעין קלאסיים ופעולות חקירה וסיכול. בנוסף, יש גם קושי להניע מקבלי החלטות, בפרט בדרג הפוליטי, לקחת בחשבון מחירים שהציבור ישלם עליהם לאחר שהם כבר לא יחזיקו בתפקיד. הטבע העקיף של מחירים אלו מקשה, גם כך, על סימון האחראים למחיר הביטחוני שנגבה. ועם זאת, אנשים בשני העמים משלמים בחייהם או בשלמות גופם ונפשם את אותם מחירים ביטחוניים, גם כשהם עקיפים או לא-מיידיים, וגם כשהם קשים למדידה. לפיכך, חשוב, בעינינו, להציג מספר דוגמאות לספרות המחקרית הענפה שמצביעה על מחירים ביטחוניים עקיפים של הפרת זכויות אדם: אנו סבורים כי בשני גופי הביטחון הרלבנטיים - צה"ל ושב"כ -

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

יש יכולות מספיקות לבחון את הנושא ככלי במסגרת התעדופים הפנימיים לפעילות מבטיחת שקט. כלומר, ככל שידבק וימצא כי מחירה העקיף של מדיניות אינו מקדם את המטרות של שמירה על הביטחון יש מקום להביא את המסקנות הללו לתוך תהליך קבלת ההחלטות האופרטיבי.

אופי משטר הזכויות הוא בעל השפעה מכרעת על שיעור הטרור והאלימות, כך שמשטר פוגעני יכול להיות זרז-על לפעילות אלימה מוגברת. זו דינמיקה ברמת המאקרו שלרוב לא פועלת בצורה של קשר ישיר ומיידי כמו בתסריט של עוול מצד המדינה כלפי אדם שזמן קצר לאחר מכן יוזם מתקפת טרור כנקמה מוצהרת על שנעשה לו. סקירת מחקרים בתחום הטרור שערך מכון המחקר ראנד (RAND) ב-2009 עבור מחלקת ההגנה האמריקאית וקהיליית המודיעין האמריקאית ובמימון, נועדה לייצר אינטגרציה מקיפה ככל הניתן של הממצאים והמסקנות בתחום חקר הטרור ובתחום חקר המדיניות נגד טרור³⁰. הראציונל לכך פשוט: כשמחקרים רבים מגיעים למסקנות דומות, סביר שיש למסקנות תוקף חזק במיוחד. הסקירה מוצאת שיש הסכמה רחבה בין החוקרות. ים על מספר נושאים. לדוגמה, יש הסכמה שדיכוי מגביר את הטרור והאלימות הפוליטית (אם כי כשזה נוגע לטרור בינלאומי הקשר מורכב יותר); נמצאה הסכמה לגבי ההשפעה של מידת החופש הפוליטי על שיעור הטרור והאלימות הפוליטית, בסגנון עקומת פעמון. כלומר, מדינות שמעניקות חופש פוליטי מיטבי הכי פחות חשופות לטרור, מדינות הפוגעות בחופש הפוליטי באופן בינוני הכי מועדות לטרור, ומדינות שמדכאות את החופש הפוליטי באופן קיצוני שוב חשופות לשיעורי טרור נמוכים, יחסית (אך סובלות מבעיות קשות אחרות המעיבות על ביטחון); ישנו גם קונצנזוס בקרב החוקרות. ים כי המידה שבה המשטר לגיטימי בעיני תושביו משפיעה על שיעור הטרור תחת משטר זה, ולמצב זכויות האדם עשוי להיות קשר למידת הלגיטימיות של המשטר. עוד בקונצנזוס של חוקרות. י הטרור: פגיעה בחירויות האזרחיות מעלה את הסיכוי להתקיימות תופעת הטרור. הסקירה גם גורסת כי מחקרי טרור שונים מציגים כמה מקרי מבחן משכנעים שמראים שקבוצות אלימות-לשעבר (למשל, ארגוני טרור) יכולות להיטמע בצורה טובה ובלתי-אלימה במערכת פוליטית כשזו הופכת ליותר דמוקרטית ומכילה. כך למעשה, עוברות קבוצות אלו ממצב של התארגנויות בלתי-לגיטימיות התחומות לערוץ פעילות אלים להתארגנויות לגיטימיות המשתתפות במגרש הפוליטי במקום להוציא לפועל מתקפות טרור או גרילה. אבל מעל לכל, הסקירה מזהה דיכוי של קבוצות מיעוט כגורם שנוכח ברוב המקרים של טרור - ועל כך מסכימים רוב החוקרים בתחום הטרור. אם כן, המחיר

³⁰ [Social Science for Counterterrorism - Putting the Pieces Together, RAND Corporation, 2009](#)

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

הביטחוני פה איננו מייד וישיר על פי רוב - כלומר זה לא שבעקבות כל יישום של מדיניות רעה שמתבצעת מתרחש מייד גם פיגוע טרור, אלא שההצטברות של קווי מדיניות פוגעניים מעלה את היקף הטרור ואת מספר האנשים שעוברים רדיקליזציה ונכונים לפגע. מעבר למחקרים שהובאו מעלה, ישנה ספרות מחקרית עשירה נוספת על הקשר בין סוג המשטר לטרור ואלימות פוליטית שסקרנו בעבר³¹.

היבט נוסף להשפעה לא-מיידית של הפרת זכויות האדם הוא טריגר שמתבטא רק אחרי זמן רב בפעולות טרור. מחקרים בתחום הפסיכולוגיה מלמדים על אפשרות לאפקט ארוך טווח של הפרת זכויות אדם על היווצרות טרור: למשל בדמות טראומות ילדות וטראומות בכלל, הנובעת מהפרת זכויות, שמעצבות מבנה אישיות המחפש תיקון או נקמה באמצעות פעולות אלימות. מחקר שבדק פלסטינים וצ'צ'נים שהיו מעורבים בפעולות אלימות³² מצא כי למרביתם היה קשר ישיר לאירועים טראומטיים - הרג, עינויים, מכות או כליאה של יקיריהם או שלהם. לפי החוקרות טראומות חוזרות ונשנות בילדות עשויות לעצב אישיות שיכולה להכנס למצב טראנס או דיסוציאציה (ניתוק רגשי) לנוכח כל טריגר הקשור לטראומה, וזה הופך אותם לפגיעים וזמינים למגייסי הטרור, זאת לצד תחושה שהם ממילא כבר מתים בעודם בחיים ולכן חציית הקו איננה כה מפחידה. כך, למשל, צעיר פלסטיני מתאר לחוקרות את השנה שהעביר בכלא ישראלי בגיל 17, שם הוא וחבריו הוכו, כשנה שהפכה אותו למי שממילא מת בפנים. ההשלכות של מעשים כאלו ניכרים לעיתים אחרי שנים, כי אלו טראומות מעצבות-אישיות ולא בהכרח טריגרים לייזום פיגוע באופן מייד.

בטווח העוד יותר רחוק, דיכוי ואלימות כנגד קבוצה אתנו-לאומית יכולים להוביל לנטייה מוגברת של שנאה לצד שכנגד שאף עוברת מדור לדור דרך מורשת משפחתית. כך שההשפעות של אירוע דיכוי מכונן עובר גם לנטייה של הילדים והנכדים של הקורבנות לשנאה מוגברת לצד שכנגד ולהזדהות מוגברת עם

³¹ ר' סקירה של הספרות המחקרית על הקשר בין זכויות האדם לשיעור הטרור - כאן

³² Speckhard, Anne, and Khapta Akhmedova. "Talking to terrorists." *Journal of Psychohistory* 33.2 (2005): 125

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

הקבוצה הלאומית שלהם³³. זהו לא תהליך בלתי ניתן לשינוי, אך השינוי צפוי להיות קשה, וכך היבט זה מחדד עד כמה ארוך טווח ו"עקשני" עשוי להיות האפקט השלילי של הפרת זכויות אדם.

לסיכום, הפרות זכויות האדם עשויות להוביל להתגברות הטרור שלא בדרך של קשר ישיר ומיידי; למשל, בצורה מבנית (השפעת סוג משטר הזכויות ברמת המאקרו), ובאופנים עקיפים אחרים, לרוב בטווח הרחוק. קשה למדוד את התופעות הללו, אך קל להראות שברמת המאקרו משטרים שבחרים "להגביל" את מאבקם בטרור על בסיס עקרונות של זכויות האדם, לרוב מצליחים להשאיר את הטרור כתופעה מצומצמת של קבוצות קצה אידיאולוגיות, ואף מצליחים להביא לדעיכתו. משטרים שמתמשים במדיניות פוגענית וחסרת אבחנה עשויים, במקרים רבים, להתמודד עם שיעורי טרור ואלימות פוליטית גבוהים יותר ועקשניים יותר. די להשוות את שיעור ההשתתפות בפעולות אלימות בקרב פלסטינים משני צדי הקו הירוק על מנת להמחיש זאת. בישראל של גבולות 1948, למרות אפליה ממסדית קשה, בכל זאת יש לאזרחים הפלסטינים מערך זכויות הרבה יותר נרחב ומשופר לעומת אחיהם בשטחים, ובהתאמה שיעור האלימות הפוליטית בקרבם נמוך בהרבה לעומת שיעור ההשתתפות בפעולות אלימות בקרב פלסטינים תושבי הגדה או רצועת עזה. כמובן שיש גורמים נוספים שמשפיעים על שיעור האלימות והטרור בקרב הפלסטינים משני עברי הקו הירוק, כגון רמת ההזדהות הלאומית של כל קבוצה, אך המוטיבציה, תחושת ההשפלה ורמת הדחיפות לפעולה, שהן תולדה של מצב זכויות האדם בשטחים, משחקות, באופן טבעי, תפקיד מרכזי בהנעה לפעילות אלימה. מכאן שהיבט זה - אופי המשטר - משפיע מאוד על ההבדל בשיעורי האלימות בין שתי הקבוצות. אין בדברים הללו משום רמיזה כי הפתרון הרצוי למצב הוא כינון מדינה דמוקרטית אחת מהירדן לים, ובאופן עקרוני אין היוזמה לביטחון זכויות האדם נכנסת לסוגיית תצורת ההסדר המדיני הרצוי לשם פתרון הסכסוך, אך מצב עניינים זה כן מדגים איך משטר זכויות שונה מוביל לפערים בשיעור הטרור והאלימות הפוליטית. מדיניות ביטחונית ראויה חייבת לקחת בחשבון גם את ההיבטים הללו.

מסקנות והמלצות

בנייר עמדה זה הצגנו שורה של דוגמאות למחירים ביטחוניים שישראל שילמה - ועודנה משלמת - בשל אי עמידה בעקרונות של זכויות האדם. חלק מהדינמיקות הללו הן יחסית מיידיות ונקודתיות, כמו החלטת

³³ Lupu, Noam, and Leonid Peisakhin. "The legacy of political violence across generations." *American Journal of Political Science* 61.4 (2017): 836-851.

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

בית המשפט על פיניו חסר תקדים בהיקפו של משפחות בשכונת שייח ג'ראח, שהובילה מיידית לאימונים באלימות מצד פלגים פלסטינים, ולאחר מכן הובילה לתהליך מהיר יחסית של הידרדרות במצב הביטחוני. חלק אחר מהדינמיקות הללו קשורות לטווח הארוך, כמו טראומות ילדות שמעודדות דפוס אישיות נוטה-לטרור, או שמתקיימות ברמת המאקרו, כמו סוגי משטר שננטים לשיעורי טרור ואלימות גבוהים יותר. הזכרנו גם כי להפרות של זכויות האדם יש מחיר רחב יותר שמשלמת ישראל בתחום ההתמודדות בזירה הבינלאומית שבה רמת הסובלנות הכללית להפרת זכויות אדם, ובתוך כך זכויות נשים, מיעוטים ופליטים, הולכת ויורדת. אנו מעריכים כי ככל שרמת הסובלנות הבינלאומית להפרות תרד המחירים שיתבעו מישראל יהיו גדולים יותר.

לאור הממצאים הללו היזמה לביטחון וזכויות האדם ממליצה לממשלה, ובפרט למערכת הביטחון, כי בתפישת הביטחון הלאומי של ישראל ייקבע שהפרת זכויות אדם אסורה למעט במקרים חריגים. למעשה, כאשר תתקוף מחדש תפיסת הביטחון הלאומי היא חייבת לשקלל תופעות של הפרת זכויות אדם בידי גורמים רשמיים ישראלים כחלק מהאימונים הפוטנציאליים על ישראל, בין השאר לאור המחירים הביטחוניים והמדיניים שהפרות אלו נוטות להניב או לחזק.

אחרי תהליך קביעת המדיניות בהקשר של זכויות אדם כחלק מתפישת הביטחון, נדרש תהליך הטמעה מובנה של תפישה זו בכל רמות הפיקוד בגופי הביטחון השונים, ולאחר מכן נדרש תהליך בקרה כי הדברים אכן מיושמים בפועל - בדגש על בקרה חיצונית (למשל על ידי נציב קבילות חיילים שהינו אזרח, או על ידי גורם שמיצבו דומה). אנו ממליצים כי נושא זכויות האדם צריך להיכנס לשלבי התכנון והפקת הלקחים של הכוחות המבצעים. זה יתורגם אופרטיבית בתהליך של לימוד והטמעה של נושא זכויות האדם בקרב הגורמים המבצעים. סוגיית היחס לזכויות האדם צריכה להיות חלק אינטגרלי מקורסי מפקדים בגופי הביטחון השונים (צה"ל, שב"כ וכו') ברמת הפיקוד השונות. במסגרת תכנונים מבצעיים, כחלק מתהליך רגולטורי, ייכתב בפקודות המבצע השונות סעיף זכויות אדם, שכולל התייחסות לסיכון לפגיעה בזכויות האדם הכרוך במבצע, ולמחירים ביטחוניים אפשריים הנגזרים מכשלים מסוג זה. אם ישנו צפי להפרות של זכויות, תידרש גם הנמקה ברורה מדוע בשקלול מכלול העובדות וההיבטים הפרות אלו הכרחיות ועומדות בקנה אחד הן עם הצורך החיוני במבצע או הפעילות והן עם עקרונות המשפט הבינלאומי, בפיקוח יעוץ משפטי של הגופים האמורים. בתהליך אישור הפקודות יישקל גם סעיף זכויות

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

האדם, ובתוך כל יילקח בחשבון ניתוח המחירים הביטחוניים והמדיניים הכרוכים בהפרת זכויות אדם כתולדה של אותה פקודה.

בשל החמקמקות של חלק מהמחירים הביטחוניים הנובעים מהפרות של זכויות האדם ראוי לבסס, או לחזק, את הגורמים האמונים על הבחינה, הניטור והדיווח על מחירים אלו במסגרת מערכת הביטחון. קרי, על מערכת הביטחון בעצמה לבחון האם היא מקיימת תהליכי בחינה והערכה שיטתיים של אותם מחירים ביטחוניים.

האתגרים הביטחוניים של ישראל הם אמיתיים וקשים, אבל בירור כן יאפשר לנו להבין באיזו מידה אנו תורמים להנצחת והעצמת אותם אתגרים ביטחוניים בשל מדיניות לא נכונה הכרוכה בהפרת זכויות אדם. עלינו לעבור ממחשבה של ביטחון לעומת זכויות לעבר מחשבה של ביטחון כחלק משמירה על זכויות האדם.

כתבות יום:

מורן אביטל, מנהלת היוזמה לביטחון זכויות האדם ודוקטורנטית החוקרת אסטרטגיות של ארגוני זכויות אדם.

ד"ר יריב מוהר, ראש היוזמה לביטחון זכויות האדם וסוציולוג החוקר הנעה לפעולה קולקטיבית, כולל בתחום של ארגוני טרור, גרילה ומהומות.

מיטל פלוטקין, עיתונאית ותחקירנית.

ייעוץ: ד"ר מתי שטיינברג, חוקר מזה"ת ולשעבר יועץ למספר ראשי שב"כ וגופים נוספים בקהיליית המודיעין; ד"ר ערן צדקיהו, חוקר מזה"ת ומדריך גיאופוליטי לאזור האגן הקדוש; חברות וחברי המועצה הציבורית של היוזמה ומומחים נוספים המעדיפים להישאר בעילום שם.

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

נספח א' - פירוט האירועים על ציר הזמן שבין ספטמבר 2020 למאי 2021

ספטמבר 2020

פסיקה הפוגעת בזכויות של תושבי שייח ג'ראח:

בית משפט השלום בירושלים הורה על פינוי שלוש משפחות משלושה בתים (סה"כ 31 אנשים) מכרם ג'אעוני בשייח ג'ראח.³⁴

אוקטובר 2020

פסיקה נוספת שפוגעת בזכויות של תושבי שייח ג'ראח:

בית משפט השלום בירושלים קבע שיש לפנות ארבע משפחות פלסטיניות משכונת שייח ג'ראח בתוך 30 יום.³⁵ בית המשפט קבע ש-25 נפשות מארבע משפחות, ובהן משפחת אל כורד, צריכות להתפנות, והבתים שהן גרות בהם יעברו לטובת חברת נחלת שמעון. השופטת גם הורתה באופן חריג למשטרה לסייע בפינוי התושבים.³⁶

נובמבר 2020

פסיקה המקדמת את הפרת הזכויות של תושבי סילוואן:

בית המשפט המחוזי בירושלים דחה שני ערעורים של 8 משפחות מבטן אלהווא בסילוואן נגד החלטת בית משפט השלום לפנותן מהבית לטובת מתנחלים.

בסך הכל, מתחילת שנת 2020, פסקו בתי המשפט בירושלים על פינוי 22 משפחות פלסטיניות בנות 139 נפשות משייח ג'ראח ומבטן אלהווא שבסילוואן לטובת מתנחלים. עשרות משפחות נוספות, יותר מאלף איש, נמצאים בשלבים שונים של הליכי פינוי שהגישו נגדם מתנחלים.³⁷ לאור התפתחות זו, הזעם בציבור הפלסטיני הצטבר, והפינויים הפכו לסמל לאומי לדיכוי מצד ישראל. לכן, מי שייאבק בגזירה יהפוך לגיבור לאומי.

³⁴ [בית המשפט הורה על פינוי שלושה בתי פלסטינים בשייח ג'ראח לטובת מתנחלים, שלום עכשיו, 13.09.2020](#)

³⁵ [עיר אחת, שני חוקים, אחד ליהודים ושני לפלסטינים, שיחה מקומית, 25.11.2020](#)

³⁶ [עשרות פלסטינים במזרח ירושלים צפויים להתפנות מבתיהם בשל תביעות מתנחלים, הארץ, 26.11.2020](#)

³⁷ [עיר אחת, שני חוקים, אחד ליהודים ושני לפלסטינים, שיחה מקומית, 25.11.2020](#)

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

דצמבר 2020

עתירה נגד הפרת זכויותיהם של תושבי שייח ג'ראח:

תושבים במתחם אום הרון בשכונת שייח ג'ראח הגישו עתירה לבג"ץ בדרישה להכרה בזכויות שלהם כדיירים בנכסים³⁸. השופט, אלכס שטיין, קבע שעל המדינה להגיש את תגובתה לעתירה עד סוף פברואר 2021. אם תתקבל, לעתירה תהיה השפעה גם על הפינויים במקומות אחרים³⁹. השהייה זו קנתה קצת זמן בטרם התלהטו הרוחות.

פברואר 2021

סילוואן - מצעד מחאה בלתי-אלים נגד פינוי עשרות משפחות בשכונה בהשתתפות ארגוני שלום ישראלים⁴⁰.

אפריל 2021

9.4

הפגנת מחאה כנגד הפינויים בשייח ג'ראח שכללה עימותים פיזיים:

במסגרת עימותים בין מפגינים ושוטרים בהפגנה בשכונת שייח ג'ראח, השוטרים הדפו את ח"כ עופר כסיף לרצפה ושברו את משקפיו⁴¹.

10.4

הפרת זכויות ופינוי של תושבי סילוואן, לצד אירוע אלימות מקומי:

עשרות מתנחלים הגיעו במהלך הלילה שבין רביעי לחמישי ואיכלסו 16 דירות בסילוואן, שנרכשו על ידי עמותת "עטרת כהנים"; במקביל, התפרעויות נרשמו במהלך סוף השבוע, כולל ניפוץ חלונות רכבה של חברת מועצת העירייה, לורה ורטון, מסיעת "מרצ", שבאה לבקר בכפר, ככל הנראה כתוצאה מיידוי אבנים על ידי צעירים פלסטינים⁴².

³⁸ חשש מפינויים בשייח ג'ראח: "ביהמ"ש הולך עם המתנחלים". שיחה מקומית. 30.12.2020.

³⁹ פלסטינים במזרח ירושלים עתרו נגד האפוטרופוס הכללי: "פועל לפינוי משיקולים זרים". הארץ. 30.12.2020.

⁴⁰ סילוואן: מצעד מחאה נגד פינוי עשרות משפחות בשכונה. צפן. כל העיר. 06.02.2021.

⁴¹ ח"כ עופר כסיף הותקף על ידי שוטרים בהפגנה במזרח ירושלים. וואלה!. 09.04.2021.

⁴² הסערה במזרח ירושלים: עשרות מתנחלים אכלסו כ-16 דירות חדשות בשכונת סילוואן. כל העיר. 10.04.2021.

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

13.4

פגיעה בחופש הפולחן באל-אקצא:

בערב יום הזיכרון והיום הראשון של חודש הרמדאן, המשטרה ניתקה את הרמקולים של מסגד אל-אקצא על מנת למנוע הפרעות לטקס המרכזי ברחבת הכותל. ניתוק של רמקולים של מקום דתי מהווה פגיעה בחופש הפולחן, בפרט שהניתוק התבצע מבלי שנעשה ברמקולים שימוש שעובר על חוקי הרעש (החוק למניעת מפגעים). בנוסף המשטרה לא חסמה בעבר מפגעי רעש שבאו מהצד היהודי, כמו מצעד ריקוד הדגלים.

התפרעויות בתגובה וגינוי מצד חמאס והרש"פ:

במסגרת התפרעויות של פלסטינים במחאה על ניתוק הרמקולים נפצעו 6 אזרחים ישראלים מיידוי אבנים על אוטובוסים שהיו בדרכם לכותל. תגובת חמאס לניתוק הרמקולים: "זו תוקפנות גזענית נגד הקדושה, ופגיעה בחופש הפולחן, פעולות אלה חושפות את מידת הזלזול הציוני ברגשות המוסלמים בכל מקום" תגובתו של נביל אבו רודיינה, דובר יו"ר הרש"פ: "תוקפנות גזענית נגד קדושת המקומות הקדושים וחופש הפולחן, והפרה בוטה של אמנות זכויות האדם הבינלאומיות. זו פעולה המאיימת להפוך את הסכסוך למלחמת דת גלויה שתפגע בשלום ובביטחון"⁴³.

15.4

פגיעה מקומית בביטחון בירושלים במסגרת טרנד האלימות נגד חרדים ופירסום התיעוד בטיק טוק:

ביום העצמאות פורסם סרטון בטיק-טוק בו נראה נער ערבי תוקף תלמיד ישיבה ברכבת הקלה בירושלים. משתתפי הסרטון נעצרו ובתחילת מאי הוגש כתב אישום נגד התוקף בגין תקיפה ממניע גזעני⁴⁴. הסרטון היה אחד מתוך כמה סרטונים ששותפו ברשתות החברתיות, ושתיעדו תקיפה של יהודים בעלי חזות חרדית בידי פלסטינים על רקע גזעני.

הגבלת חופש תנועה בשער שכם:

⁴³ בגלל ניתוק רמקול במסגד אל אקצא: ערבים השליכו סלעים על שוטרים ואזרחים, כיכר השבת, 14.04.2021

⁴⁴ הסטירה ברכבת הקלה: נער בן 17 מואשם בתקיפה ממניע גזעני, 04.05.2021, N12

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

26.4

צמצום הפגיעה בחופש התנועה בשער שכם בעקבות העימותים:

המשטרה הורתה על הסרת המחסומים בשער שכם על רקע האלימות כנגד סגירת הרחבה. במקום להימנע מהפרת זכויות על בסיס עקרוני, נסוגה ישראל רק לנוכח אלימות פלסטינית. ואכן, חמאס מיסגר את הסרת המחסומים כניצחון של האלימות ושל האיומים שלו בשל הפרות הזכויות של הפלסטינים⁴⁹. ההמונים הפלסטינים עקרו בעצמם את המחסומים. לאחר מכן התפתחו במקום חגיגות ניצחון של הפלסטינים.

חמאס: "הסרת מחסומי המשטרה בשער שכם בעקבות מהפכת הצעירים הירושלמים היא דוגמא ליכולתם של הפלסטינים לערער, להתנגד ולהטיל את רצונם על הכובש. [...] זו ערובה ליכולת להגיע להישגים בסוגיות לאומיות ובמאבק בישראל".

28.4

המשך פגיעה מוגבלת יותר בביטחון ברמה המקומית:

נעצרו חשודים בתקיפת צעיר יהודי ליד שייח ג'ראח. מאז סוף השבוע נרגעו מעט הרוחות בירושלים בעקבות הסרת המחסומים מהמדרגות בשער שכם. עם זאת, עדיין נרשמו אירועים אלימים בין יהודים לערבים⁵⁰.

מאי 2021

2.5

איומים על הביטחון ברמה הארצית לנוכח הפינויים הצפויים בשכונת שייח ג'ראח:

ועדות ההתנגדות בפלסטין (קואליציה של כל הפלגים) שלחו מסר של חיזוק להתנגדות הפלסטינית בשייח ג'ראח. הועדות אישרו כי "הפשעים המתמשכים של הכיבוש בירושלים ותוכניותו הזדוניות לעקור את עמנו בשייח ג'ראח לא ירתיעו ויחזקו את המהפכה ואת ההתקוממות המקיפה", והוסיפו "עמנו מסוגל לכך, ומה שקרה בבאב אל-עמוד (שער שכם) הוא רק מודל לחיקוי".

⁴⁹ https://jerusalem.mynet.co.il/local_news/article/Sy8tGwmDd

⁵⁰ <https://www.ynet.co.il/news/article/rJdDMXDvu>

כמה זה עולה לנו? המחירים הביטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

חמאס הוציאה הודעה בכל הרשתות וסוכנויות ההודעות לפיה הם "קוראים לפלגים ולמרכיבי העם הפלסטיני לאמץ אסטרטגיה של פעולת התנגדות, להתעמת עם ההפרות הישראליות בשכונת שייח' ג'ראח בעיר הכבושה ירושלים, ולחזק את איתנות תושביה".

מנהיג הג'יהאד האיסלאמי קרא להתקוממות עממית בגדה המערבית ובירושלים ולהפעלת ההתנגדות על כל צורותיה, במיוחד ההתנגדות המזוינת. הוא הדגיש שהאזהרה שפרסם בסוף אפריל עדיין עומדת.

4.5

איומים מצד חמאס:

מוחמד דף, ראש הזרוע הצבאית של חמאס, איים על ישראל אם תפנה את המשפחות משייח' ג'ראח: "ישראל תשלם מחיר יקר אם לא תיעצר התוקפנות נגד פלסטינים בשייח' ג'ראח"⁵¹. לרגל יום קודס הבינלאומי, סיעות ההתנגדות הפלסטיניות קוראות לעם הפלסטיני בגדה המערבית ולפלסטינים אזרחי ישראל (הפלסטינים מ-1948) לתמוך במשפחות המאוימות בעקירה בשכונת שייח' ג'ראח, וכן קוראות לארגון יום ירושלים (אל קודס) הבינלאומי. יום זה יהיה מיועד להצתת המהפכה וההתקוממות נגד הכיבוש.

5.5

איומים מצד החזית העממית:

החזית העממית לשחרור פלסטין קראה להתעמת בכל הכוח עם המשטרה כדי לסכל את תוכניות המתנחלים להסתער ולחלל את חצרות המסגד (אל-אקצא) בעשרים ושמונה ברמדאן, והדגישה את הצורך לתמוך בהם ולא להשאיר את הירושלמים לבדם בקרב שהם מנהלים בהגנה על קיומם, זהותם וזהותה הערבית של ירושלים, ונגד מדיניות עיריית ירושלים שכוללת עקירה והריסת בתים בשייח' ג'ראח.

6.5

עליית מדרגה בסכנה לפינוי המשפחות:

נציגי התושבים הפלסטינים בשייח' ג'ראח הודיעו לבית המשפט העליון כי לא הגיעו להסכמות עם המתנחלים שקיבלו את הזכויות על בתיהם. לכן, בית המשפט יכריע אם לאשר את הערעור של התושבים הפלסטינים (8 משפחות) על החלטת בית המשפט המחוזי לפנותם. השופטת דפנה ברק-ארז אותתה כי לפלסטינים אין בסיס

51

https://www.mako.co.il/news-military/2021_q2/Article-4298d0bee234971026.htm?sCh=e037f6f25bc49110&pld=1782175919

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

חוקי איתן (לאור המערך החוקי המפלה החל כיום) ולפיכך ההתפתחות הזאת העידה על התחזקות הסכנה לפינוי קרוב⁵².

התגברות המתיחות והאיומים:

הג'יהאד האסלאמי הזהיר את ישראל מהמשך "מלחמתה בירושלים" והבטיח "תגובה שהכיבוש אינו מצפה לה אם לא ייסוג מאותה מלחמה".

גדודי אל-קודס, הזרוע הצבאית של תנועת "הג'יהאד האסלאמי", הזהירה את ישראל מפני המשך תוקפנותה נגד העיר הכבושה ירושלים.

גדודי אבו עלי מוסטפא (הזרוע הצבאית לחזית העממית) ברצועת עזה מסרו שיגיבו להפרות הישראליות בשכונת שייח ג'ראח בירושלים.

ח"כ בן גביר, שידוע בלא מעט התבטאויות גזעניות, הודיע על פתיחת לשכה בשייח ג'ראח⁵³. שבעה פלסטינים נעצרו בהפגנות המחאה בשכונה. ראש ארגון להב"ה, בנצי גופשטיין, קרא לפעילים להגיע למקום לסייע לבן-גביר.

7.5

בלוני תבערה על עוטף עזה:

בלוני תבערה שנשלחו מעזה הציתו שבע שריפות במועצה האיזורית אשכול⁵⁴.

הגבלה מפלה של חופש התנועה של פלסטינים באזור שייח ג'ראח:

בן גביר פירק את לשכתו בשייח ג'ראח בלחץ רוח"מ נתניהו, ולאור דרישת גורמי ביטחון, שטענו שהלשכה עלולה להגביר את האלימות.

⁵² <https://www.haaretz.co.il/news/local/.premium-1.9779282>

⁵³ <https://www.davar1.co.il/302960/>

⁵⁴ <https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-838989>

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

המשטרה הציבה מחסומים בשייח ג'ראח והגבילה כניסת פלסטינים שאינם תושבי השכונה למקום, ובמקביל איפשרה כניסה ליהודים, כולל לפעילי ימין קיצוני. זאת, על אף רקע של תקיפות אלימות כנגד תושבים פלסטינים מצד פעילי ימין קיצוני בעבר. מדובר בשילוב של הפרת חופש התנועה ואפלייה.

8.5

פגיעה מקומית בביטחון בירושלים:

עימותים בין המשטרה למפגינים ברחבת שער שכם, לפחות 64 פצועים מקרב המפגינים⁵⁵. לדברי מפכ"ל המשטרה (למחרת) נפצעו במהלך היום 18 שוטרים. נעצרו שני מפגינים. בין המפגינים היו מספר חברי כנסת, ביניהם ח"כ אחמד טיבי.

9.5

פגיעה בזכות לחופש תנועה ובחופש הפולחן של פלסטינים:

בלילת אל קאדר, אחד הלילות החשובים בחודש הרמדאן, נחסם כביש 1 נחסם לתנועה לאחר שהמשטרה עצרה שיירה בת 80 אוטובוסים של מתפללים בדרכם להר הבית, כיוון שחשדה שבכוונת חלק מהנוסעים לקחת חלק בהפגנות.⁵⁶

פגיעה בביטחון ברחבי ישראל:

באותו יום נערכו הפגנות של אזרחים פלסטינים במספר מוקדים בארץ (יפו, אום אל פאחם ונצרת) במחאה על הפינויים הצפויים בשייח ג'ראח. בהפגנות השתתפו נבחרי ציבור ובכירי ועדת המעקב העליונה. במקביל, התקיימו ברחבי הארץ גם הפרות סדר אלימות מצד אזרחים פלסטינים⁵⁷: ברחבת שער שכם - יידוי אבנים ובקבוקים; בשייח' ג'ראח - יידוי אבנים, הצתת רכב, לפחות 3 עצורים; בחיפה - מאות מפגינים, יידוי אבנים ובקבוקים, לפחות 15 עצורים.

הממשלה משהה את ההליכים בשייח ג'ראח על מנת למנוע המשך הפגיעה בביטחון:

⁵⁵ <https://www.maariv.co.il/news/military/Article-839071>

⁵⁶ <https://www.maariv.co.il/news/military/Article-839071>

⁵⁷ <https://www.maariv.co.il/news/military/Article-839369>

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

בהוראת רה"מ נתניהו, ביקש היועמ"ש מבג"צ להצטרף להליך המשפטי בעניין שייח ג'ראח וביקש את דחיית יישום הפינויים. בעיתונות הימין פירשו את הבקשה כהתקפלות, מתוך חשש של הממשלה מהאלימות ורצון להימנע או לדחות את הפינויים⁵⁸. בית המשפט העליון דחה את הדיון על פינוי המשפחות משייח ג'ראח⁵⁹. שופט העליון, יצחק עמית, אמר שייקבע מועד חדש בתוך 30 יום, ועד אז המשפחות לא יפנו.

10.5

אולטימטום של חמאס, פגיעה חריפה בביטחון ברמה הארצית עם תחילת מבצע "שומר החומות"; שינוי תוואי ריקוד הדגלים בירושלים מחשש לפגיעה בביטחון.

יום ירושלים: בלילה - טנקים של צה"ל תקפו עמדות של חמאס ברצועת עזה, כ-500 פלסטינים הפגינו במספר מוקדים לאורך גדר הרצועה⁶⁰.
בבוקר - ירי 3 רקטות מרצועת עזה לעבר יישובי העוטף, מתאם פעולות הממשלה בשטחים מודיע על סגירת מעבר ארז עד להודעה חדשה למעט במקרים הומניטריים. עשרות בלוני תבערה שוגרו לעבר עוטף עזה וגרמו ל-117 אירועי שריפה שונים באזור לאורך היום. ישראל מחליטה על סגירת מרחב הדיג ברצועה עד להודעה חדשה (צעד שהיווה ענישה קולקטיבית ושפגע ביכולת הדיג ברצועה, על אף שמעל למחצית האוכלוסייה בה סובלת מחוסר ביטחון תזונתי⁶¹), וזאת בתגובה לירי הרקטות ושיגור בלוני התבערה⁶².
אחה"צ - מצעד "ריקוד הדגלים". תוואי המצעד שונה לאור מקרי אלימות מצד פלסטינים⁶³, ולא משיקולים של פגיעה בזכויות אדם (בכל שנה המצעד מייצר פגיעה בחופש התנועה ובחופש המסחר של הפלסטינים, כשתוואי הדרך שלו נחסם בפני פלסטינים וחנויות בבעלות ערבית נסגרות לשם קיום המצעד).
עימותים בין סטודנטים יהודים וערבים ליד קמפוס הר הצופים של האוניברסיטה העברית בירושלים, 3 שוטרים נפגעו מיידו אבנים.

⁵⁸ <https://www.israelhayom.co.il/news/law/article/692791>

⁵⁹ <https://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.9787126>

⁶⁰ <https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-839293>

⁶¹ <https://www.ochaopt.org/he/content/13>

⁶² <https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-839293>

⁶³ <https://www.ynet.co.il/news/article/HJDGAo80000>

כמה זה עולה לנו? המחירים הניטחוניים שישראל משלמת על הפרת זכויות האדם

אולטימטום של חמאס:

חמאס פירסם אולטימטום ובו הוא דרש מישראל לפנות את כל כוחות הביטחון ממסגד אל אקצא ומשכונת שייח ג'ראח עד השעה 18:00, ובנוסף, לשחרר את העצורים במהומות הימים האחרונים. מיד עם פקיעת האולטימטום נורו הטילים הראשונים על ירושלים ובכך החל מבצע "שומר החומות"⁶⁴.

הפרשן הצבאי של מעריב, טל לב-רם, פרסם [טור במעריב](#) בו הוא כתב שפוטנציאל ההסלמה עדיין גדול, וכי המדינה וצה"ל מודעים לכך היטב. הוא ציין את צעדת "ריקוד הדגלים" כנקודת התורפה וטען שחמאס מעדיף את ההסלמה בירושלים על פני גבול עזה והוא מנסה לייצר "משוואה חדשה- קו ישיר בין שייח' ג'ראח לרצועת עזה"⁶⁵ גם הפרשנים של ערוץ 12 תיארו חשש מהסלמה במערכת הביטחון, וציינו שהגורמים האפשריים לכך הם תפילת יום השישי האחרון של חודש הרמדאן, הלשכה של בן גביר, יום ירושלים, ביטול הבחירות ברשות הפלסטינית על ידי אבו מאזן, וחזרת טרור הבלונים⁶⁶.

19.5

חמאס דורש הישג בשייח ג'ראח כתנאי להפסקת האש⁶⁷

⁶⁴ https://www.mako.co.il/news-military/2021_q2/Article-a5ceb7463765971026.htm

⁶⁵ <https://www.maariv.co.il/journalists/Article-839424>

⁶⁶

https://www.mako.co.il/news-military/2021_q2/Article-4298d0bee234971026.htm?sCh=e037f6f25bc49110&pld=1782175919

⁶⁷ <https://www.makorrishon.co.il/news/350831/>